

vedla k dnešnímu stavu. Renesance byla první světovou vzpourou v dějinách vzdělanosti; francouzská revoluce vzpourou druhou... I trvám, že je třeba vzpoury se odříci, vracet se s porozuměním k směrům, které byly pouhou agitací a posměchem ukřičeny, a zvláště rozumět, chápat, uznávat, vidět sama sebe v názorech doby minulé, sama sebe, zahaleného za omyly každé doby, ale usilujícího s pomocí dřívějších dob k pravdě.

GALILEI

Galileo Galilei (1564—1642), největší autorita naturalistů a renesance, dal nové době pevnou teorii a přetrhl na tři staletí rozvoj filosofie, která se počala v Přední Asii a pokračovala až do počátků nové doby.

Galilei zavedl tři nové základní pojmy: nahradil metafysiku přírodovědou a zavedl konstruktivní pojmy a jako jejich důsledek mechanismus.

a) Konec metafysiky

Metafysika je věda nepraktická: nikoho neživí a ani se nestará lidí obžít. Aristoteles pravi, že se počala obdivem; obdiv pak je mimo praktické potřeby; vzlétá svobodně a bezstarostně vysoko nad tvrdou zemi. Boethius ji nazval královnou věd; královny však nemají starostí, nýbrž jsou vznešené, krásné, usměvavé.

Lidé nikdy nebyli bez obdivu a bez nezištné touhy obdivovat se, a tak je metafysika přirozenou touhou lidskou. Tu člověk odletí od starostí; je jako dělník na zahradě, jenž uslyšev drozda, zpívajícího na vrcholu stromu, zarazí rýč, pohlédne do nekončena a poslouchaje, letí v duchu se zpěvem ptačím přes vrcholy stromů do cizích oblastí. Proto také jsou začátky me-

tafysiky tak staré jako vzdělanost, neboť mythus, nejstarší vypravování lidí o stvoření světa a o ráji, jsou už metafysikou, jak věděl Aristoteles; Aristoteles jen usoustavnil a kriticky pročístil metafysiku, kterou našel už připravenou; středověk pak neznal mezi v nadšení nad touto královnou věd.

Metafysika hledá pravou skutečnost. Od počátku vzdělanosti, to jest od doby sumerské a egyptské, starší než 3000 let před Kristem, až do Tomáše Akvinského, platilo jedno přesvědčení metafysické, které shrnuji v několik thesí.

Pravá skutečnost jest (vládne); jest už před naším narozením (jak učil Sokrates); blížíme se jejímu pochopení výchovou ve společnosti a zkušeností. Nezáleží tedy pravá skutečnost v zdání, ve snech, ve vrozených vlohách lidských, v skrytém přání filosofů, celkem v instinktech, nezáleží ani v konstrukcích rozumu, světu ukládaných (o nichž se dále zmíním), ani v kumulaci smyslových vjemů; pravá skutečnost vládne nad těmito sekundárními zážitky lidskými.

Pravá skutečnost je morální, to jest, nelze ji pozorovat zvenčí, jako pozorujeme pohyb hmoty, protože pravá skutečnost má obsah (cíl, smysl). Obsah má na příklad román, cíl má člověk, vracející se domů, smysl má sdělení přítelovo. Pravá skutečnost mluví k porozumění, k pochopení, k souhlasu, v tom smyslu je naším pánem a my jsme jejími poslušnými služebníky.

Metafysika jedná o věcech, které přerůstají vlohy a dispozice lidské; vztahuje se k říši pravdy, spravedlnosti, lásky, k říši, kterou od pradávna hledali lidé vysoko nad hlavou: ve hvězdách nebo v křištálové

oblasti, která prý obaluje hvězdnou oblohu; k ní se táhne usilování lidské.

Poznat pravou skutečnost není člověku dáno; vídáme ji jen jako matným sklem. Metafysikou však toužíme přiblížit se poznání co nejvíce. Poznání je tedy cílem, nikoli základem vědění.

Od smrti Tomáše Akvinského, to jest od pádu realismu a od úspěchu nominalismu, zájem pro metafysiku mizel, až jej Galilei pohřbil, nahradiv jej přírodovědeckou exaktností. Od té doby se rozšířil předstudek, kterému byli odevzdáni také Descartes, John Locke, David Hume, Immanuel Kant, že prý metafysika je nejistá, naplněná pouhými domněnkami, kdežto přírodověda prý podává jistotu. Kant vyjádřil tuto nedůvěru v metafysiku svým učení: Uvěřil v Galileia, Descarta, Locka, pokoušel se však zachránit »jedině možnou« metafysiku »čistým rozumem« a přírodovědou. Vzdychal po obvyklém způsobu osvícenců, že prý by se sotva našla věta, kterou by všichni metafysikové uznali, a proto vyložil svůj nový metafysický systém, zabezpečený rozumem a přírodovědou — který však neuznal poté ani Kant sám, změniv jej v druhém vydání svého díla.

Metafysika, kterou by všichni lidé uznali, objektivní metafysika, je nemožný postulát nové doby, nemožný postulát Kantův. Kam takový postulát vede, znázorní příklad.

Bohatý muž chtěl dát malovat svoji ženu; radil se s umělci, ale každý doporučoval jiného vynikajícího muže; že prý způsob malby na první pohled ukáže školu, ke které malíř patří. Na to však bohatec odpo-

vědě, že individuální ráz malby a školy malířské jsou na překážku, neboť on nechce znát malíře a jejich metody, nýbrž chce mít objektivní obraz ženy neporušený umělci. I odpověděli boháčovi, aby dal ženu fotografovat, že sice i tu mnoho závisí na osvětlení a také na retušování, ale individualnost je tu slabší než u umělců.

Metafysika Kantova, osvobozená od individuálních pojetí, je nemožným úkolem, neboť jinak než individuálně, každý podle svého osobního pojetí, metafysik své učení podat nemůže. V tom je paradox individualnosti: Míří k naprosté pravdě, která jistotná jest, ale na tomto světě nemůže po ní vztáhnout mysl než řídit se okolnostmi prostředí, které je nahodilé a chaotické. Proto výraz pro metafysiku je nutně jen lidský, jen pomíjející, ale obsah metafysiky, po kterém filosof touží, je dokonalý, absolutní. Proto málo vadí, že filosofové spolu nesouhlasí konkrétním rozvedením svého učení; co chtěli učením vyjádřit, je společné všem a má být společné i nám.

Metafysika je věda podivuhodná. Nemůže se sice oprostit od tohoto světa, ale touží po jině říši, kde není ani zájmů ani prospěchu, ani hmoty ani síly, kde filosof sám jako by ztrácel půdu pod nohama a kde už jen pravda sama jej nese do oblastí, které archaická doba hledala mezi hvězdami, Aristoteles v křišťalovém obalu, který obaluje hvězdný svět, evangelium v království, v němž lidé zapominají na tělo, nestarají se o to, že budou zabíjeni, nedbají příbuzných, nevšímají si urážek, neboť hledají jediné takový život, jaký vede sám Bůh.

Nominalisté, renesance, Galilei pohrdli metafysikou; od té doby upadala a upadala, až byla lidem na posměch, takže za našich časů jako by vymřela. Ale není mrtva, nýbrž jen spí; až se probudí lidé k poznání, že tento svět je opravdu jen mámením smyslů, až lidé pochopí krásu skrývajícího zpěvu, který nikomu neslouží, nikomu neprospívá, nýbrž svobodně vzlétá vysoko nad starostí vrabců, které mezi stromy prohání krahujec, svobodně zpívá, jako by v tu chvíli samo absolutno otvíralo nebesa a usmívalo se na svět — potom znovu přijde na tento svět metafysika, krásná věd, jediná, svobodná, svrchovaná, všem lidem vládnoucí.

b) Konstrukce pojmů

Galilei vysvobodil svoji dobu z filosofické nejistoty velkým programem; opíraje se o nominalistické scholastiky, zavedl novou metodu myšlení, neznámou době archaické, řeckoorámské a středověké, totiž metodu pojmů konstruovaných rozumem, aby byly samy v sobě jasné, a pojmů metodou logickou z nich odvozených a metodu ukládat takové pojmy dějství.

Základní pojmy Galileovy (»setrvačnost«, »zrychlení«, »pohyb rovnoměrný«, »nakloněná rovina«, »síla« a tak dále) nejsou v přírodě a nelze jich objevit: Galilei sám je ustanovil a uložil je přírodě. Nikdo zatím jistě nikdy nezjistil »setrvačnost«; nevíme, zdali vskutku nehybná koule nikdy se nehne, nepohne-li ji násilí, jen předpokládáme, že pojem setrvačnosti, jas-

ně formulovaný Galileem, se osvědčí. Ani »zrychlení«, ani »pohyb rovnoměrný«, ani »volný pád«, ani »sila« nejsou věci přírodou dané, jak nás poučovali už na střední škole, je to systém pojmů ustanovených učením pro ovládnutí přírody.

Věda Galileova je sestrojena na rozdíl od filosofie antické a středověké, která viděla v duchu pojmy, vítajíc je s otevřenou náručí jako své staré známé, kteří konečně přišli na návštěvu; Galilei naproti tomu ukládal pojmy přírodě, aby ji spoutal svými zákony jako je spoután trestanec.

Metoda konstruovaných pojmů strhla za sebou vzdělaný svět; obrana proti ní byla bez moci. Uvedu příklad, jak se jejím vlivem život společnosti změnil.

c) Technická výroba

Konstruované pojmy jsou především základem techniky. Páka, pumpa, hodiny, parní stroj, elektrická centrala jsou příklady zřízení, vystavěných na pojmech ustanovených rozumem. Elektrická centrala na příklad je veliký podnik s množstvím strojů: parní stroj, stroje elektrodynamické, přístroje na měření odporu a intenzity proudu, rozvodní síť drátů elektrických, elektrické vozy, stroje v dílnách, žárovky, oteplování a tak dále a tak dále. Celá tato konstrukce byla techniky sestrojena, neboť v přírodě nejsou ani dynamy, ani žárovky, ani elektrické vozy. Příroda viděná je v elektrické centralě věc nepatrná: Náhodné pozorování Galvaniho, že žabí nožičky, zavěšené na mědě-

ném háčku, sebou škubly, když se dotkly železného zábradlí. Srovnaj význam dnešní elektriny konstruované s významem žabích nožiček Galvaniho nebo jantaru, který přitahuje papírky, a máš rozdíl mezi dnešní vědou a mezi vědou antickou.

Technika, to jest strojná výroba, využívání energií, sestrojování umělých preparátů chemických, ovládla svět zvláště v XIX. a XX. století. Svět jásal, a pravem. Společnost byla technikou přetvořena: mechanismy, parní stroje, dynamy, automobily, letadla, umělé léky, uhlí, petrolej: stroj vládne a lidé se podrobují. Úspěch je ohromný; kdo by se chtěl z něho vrátit do starověku? Ale ukázalo se, co se za úspěchem skrývá: Technika je vymyšlena pro pohodlné lidi, pro člověka davového; její úspěch může být vystižen vzdechem španělského aristokrata, že teď už i černoši v centrální Africe mají automobil a užívají aspirin.

Filosof však je v tomto organizovaném pohodlí zmaten: Chce žít jako pták v povětří a jako polní květina, jeho život tkví ve svědomí, nikoli v technické organizaci; žije jako Don Quijote, ale boj proti větrným mlýnům je pro něho jen maskou a klidně snáší, že davový člověk se jí chechtá. Neboť jeho život se skrývá za maskou, když stydlivou rukou ukazuje k ideálu. Ani Sokrates, ani Plato, ani evangelium, ani svatý Augustin, ani středověk nezatoužili po úspěchu techniky.

Účinek rozvoje techniky byl pro metafysiku katastrofální: V XIX. a v XX. století, v době největšího rozpětí techniky, metafysika se odstěhovala se světa do jiných oblastí. Podivná věc: Ani jeden vynikající

technik se nestal vlivným filosofem; ani jeden vynikající filosof se nestal technikem. Technika, strojní výroba, konstrukce mechanické, tepelné, elektrické, chemické se staly nejvyšší metou národů, které buďto nikdy filosofie nedbaly anebo ji pro techniku zahodily. Svět náš, obydlený automobily a radiem, je pustý, přízemní, je pouze prospěšný.

Takový je konec Galileovy konstrukce pojmů v přírodě neživé: Filosof, Sokrates, Plato, království Boží utíkají před technikou.

d) *Konstruované pojmy v životě morálním*

Galileova metoda, konstruovat základní pojmy, logicky jasné, odvozovat z nich logické (matematické) důsledky a kontrolovat je podle přírody, vzbudila v nové době nadšení, takže brzo se tato metoda stala základem filosofie, historie, biologie, sociologie, etiky, psychologie, beletrie a tak dále. Uvedu některé doklady, jak tato metoda strhovala veřejné mínění.

Všichni velcí filosofové nové doby, zvláště Descartes, Hobbes, Locke, Leibniz, Hume, Kant i romantikové jsou pro Galileu. Descartes na příklad založil svoje nejdůležitější filosofické dílo (o metodě) na schematu, zahrnout všechno, co slyšel od předchůdců, ustanovit základní pojem, sám v sobě jasný a nesporný (»myslím, tedy jsem«); odvozovat z něho logické (matematické) důsledky, na příklad důsledek, že Bůh jest, že je nejvyšší moudrý, že duše je nehmotná a že sedí uprostřed mozku a tak dále. Tak vystavěl

Descartes pojmové lešení, do něhož pak vpravoval pozorování morálního života.

Tutéž metodu přijal Hobbes, Locke, Leibniz, Hume i Kant. Kant na příklad vystavěl svoji Kritiku čistého rozumu (veliké dílo) na předpokladu, že prý Thales (jako první filosof) našel, že geometrie »ne-smí jít za tím, co v obrazech vidí, ani pátrat za pouhým pojmem a jeho vlastnosti jaksi poznávat, nýbrž za tím, co podle pojmu sám a priori vymyslí a vytvoří (konstrukci), má přednést...«. A jinde ustanovuje, že prý rozum jen to nahlédne, co sám podle svého programu vytvoří. Proto jeho dílo sestřejuje matematiku, logiku i přírodovědu, a v pozdějších spisech i teologii, psychologii, estetiku podle čistých rozumových zásad, a priori ustanovených.

Tento podnik Kantův (pokračování Descarta a Locka) byl veleben filosofy XIX. a XX. století jako metoda, kterou prý Kant definitivně překonal, přehodnotil starou filosofii, ke které prý se filosofové už nikdy nevrátí. Kant však jen vyvrcholil vědu (zvanou noetika neboli teorie poznání), kterou založil Descartes podle vzoru Galileova a která se pokládala v XIX. a v XX. století za vrchol filosofie.

Jak velice byl Kant zaujat konstruováním pojmů, je vidět na spisu z jeho mládí (tedy spisu tak zvaného předkritického) o původu hvězdné oblohy. Tam Kant ustanovuje za základ vesmíru atomy přitahované v pohybu gravitací; z tohoto apriorního schematu pak pouhou logikou, bez pokusu vesmír pozorovat, odvodil celý svět: zemi, slunce, planety, stálice, mlhoviny a tak dále.

Stejnou konstruktivní metodou byla založena (Descartem a Lockem) tak zvaná vědecká psychologie. Uvádím jen pojmy »duše«, »představa«, »počitek«, »vědomí«. Ani jeden z nich není a ani nemůže být pozorován, viděn (rozumem), konstatován. Jsou to učené pojmy, sestrojené kvůli učencům. »Představa« (sestrojený surogát místo Platonovy »ideje«) neexistuje ani nevládne, jak je vidět z toho, že prostá řeč, řeč spisovatelů, básníků, historiků se bez tohoto pojmu obejde. »Počitek« červené barvy je sestrojen Lockem; nikdo však nikdy takový počitek neviděl a v praxi nepotřeboval, ačkoli »červená barva koberce«, »růžové červánky« mají reálný smysl. »Vědomí« není projevem života, nýbrž pojmem sestrojeným pokračovateli Descartovými; existuje však »sebevědomí« (domýšlivost), platí výrok »přišel o vědomí«, to jest přišel o vládu svého těla. Psychologie XIX. století (»vědecká psychologie«) zplodila spoustu učených knih, ale je tak neživotná, že není k potřebě.

Vědecké (pragmatické) dějepisectví je založeno na sestrojených pojmech: Tu historik naráží dějinný tok na kopyto příčiny a účinku (pojmy v dějepisectví nejasných a závislých na konstrukcích Humových), nebo na kopyto »hospodářských podmínek«, působení »velikých mužů«, »vlivu podnebí« (pásmo hor, mírné, hory a roviny, mořské pobřeží a tak dále). Ani jediné historické dílo, touto metodou sestrojené, není klasickým spisem; jsou to jen zajímavé efemerní spisy, protože nevidí nekonečně hlubokou skutečnost, nýbrž jen sestrojují učená schemata.

Dosti příkladů! Konstruované pojmy se osvědčily

v technice, kde technik teprv nově tvoří pumpy, parní stroje, automobil. Ve vědách morálních jsou však nepřírozené, protože věci morální jsou dříve než konstrukce. Spravedlnost je dříve než ustanovený pojem o ní; filosofie je založena na přirozeném obdivu lidí ze skutečnosti a nemůže tedy začít konstrukcí. Boha nelze rozumem sestrotit, protože vládl dříve než všechny konstrukce. Dějiny byly dříve a jsou obsáhlejší než jakákoli konstrukce o nich.

Proto literární díla konstruovaná (Flaubert, Maupassant, dekadence, Ibsen, Shaw) jsou chladná, intelektuální, pouze zajímavá; díla viděná, popisovaná, líčená, jsou však živá, jako Don Quijote anebo spisy Dostojevského. V nich je všechno zobrazováno podle skutečnosti, a čtenář cítí, že tato díla odkrývají skryté záhyby naší vlastní duše, naše vlastní hříchy i naši touhu po vysvobození.

Protože konstruované pojmy nejsou přirozené v oborech morálních, filosofie založená na nich se neosvědčila, což je nejlépe vidět v dnešním filosofickém zmatku, kde ani Galilei, ani Descartes, ani Locke, ani Kant nemají už, co by nám nového řekli. Stav filosofie v dnešních dobách je smutný: velká filosofie nové doby, učení Galileova, Descartova, Lockova, Kantovo je pryč. Hlasatel přišel a podává smutnou zprávu: »Filosofický král je mrtev!« Bohužel, nepřichází druhý hlasatel, který by už věděl, že je tu nový filosof s novým, slibným učením; hlasatel, který by shromáždění představil nového krále, aby byl pozdraven: »Ať žije král!«

Zavrhnout šnahem konstrukce nelze, neboť úspěch

Galileův v technice je zřejmý; ale život morální nemůže být vystaven na dedukcích z pouhého rozumu, na schemech, na pouhé jasné logice. Základem morálního života je — vidět (vnitřním zrakem) skutečnost; odevzdat se jí; žasnout, věřit, chápat, být slabým služebníkem vládnoucí skutečnosti. V tomto smyslu je třeba promyslet znovu klasickou filosofii, zvláště Sokrata, a filosofické konstrukce postavit na druhé místo, jako učené, pouze učené, lidské, pouze lidské pokusy, zachytit abstrakcemi skutečnost.

e) Světový mechanismus

Galilei, největší revolucionář filosofický, pohřbil archaickou, antickou a středověkou víru v přirozené dějství, to jest v dějství vitální, účelné. Místo Aristotelova vidění skutečnosti, která je v podstatě morální a správná a mysl naši ovládá, zavedl smělou myšlenku, že prý základem dějství (ve hvězdách, na zemi a konečně i mezi lidmi) je násilí. Aristoteles pokládal násilí za zjev pomíjející, pro filosofii méněcenný; nominalističtí scholastikové však dávali násilí (mechanickému) větší a větší význam, zavádějce pojem »forza« (to jest právě násilí); Galilei užíval jména »síla«, to jest cosi, co zvenčí postrkává hmotu, a byl přesvědčen, že toto násilí, tedy nepřirozenost, je základem světa. Žáci Galileovi odvodili z tohoto revolučního učení, že sluneční soustava je mechanismem podle obrazu hodin: závaží táhne, kolečka se točí. Tato theorie byla přijata s nadšením; brzo se začalo

dokazovat, že také živé bytosti jsou jen stroje (automaty). Descartes toto učení rozvedl; dosud v spekulativní filosofii platí ačkoli v praxi bylo upraveno.

Je živá bytost vsutku založena na násilí, je mechanismem, třebaš tak široce pojatým, že také energetické změny v těle a syntetické zjevy chemické (na příklad tvoření škrobu nebo bílkoviny) prohlásíme za mechanismus? Podivná věc: Galilei zavedl způsob, vykládat živé bytosti podle vzoru neživých mechanismů; vsutku však mechanismy v neživé přírodě nejsou. Či snad někdo viděl už v neživé přírodě páku, pumpu, hodinový stroj, vznikání škrobu nebo bílkovin? Nikoli; jediné v organismech jsou páky (na příklad v rameni), v srdci a v cévách je pumpa se základem v rameni), v organismech jsou syntetické procesy chemické, neboť jestliže lidé umějí vytvořit chemicky bílkovinu, jsou to lidé, živé bytosti, nikoli neživá příroda.

Tak je mechanistický názor o světě založen na pa-
živá příroda.

Tak je mechanistický názor o světě založen na pa-
živá příroda.

V druhé polovině XVIII. století se začala šířit nová konstrukce vesmíru. Že prý je náhodný: Náhodou se shlukl chaos atomů v slunce; náhodou se od něho odtrhly planety; náhodou přiletěl jednou jiné slunce, srazil se s naším a sluneční soustava se zas rozletěla na prach atomů. Učení o náhodném vesmíru je ozvěnou filoso-

fie Lockovy (v jehož stopách pak šli Hume a Kant); filosofie Lockova je však dávno vyřízena, a pro astronomii zůstala z ní jen tak zvaná theorie relativity času a prostoru, což je pozitivistická fantastika, jaké svět neviděl.

Taková je situace: Galilei založil své učení na předpokladu, že násilí pohání hmotu. Tím vyloučil z filosofie studium života; biologie, základní věda u Aristotela, se stala po Galileovi jen zvláštním případem mechanismu anebo později náhody: Ani Descartes, ani Locke, ani Hume, ani Kant, ani romantické nepočítali s životem jako s elementárním faktorem světovým.

Už v XVIII. století však začínaly protesty proti nedoceňování biologie (Buffon), rostly a rostly, a dnes už je rozšířeno přesvědčení, že život se nedá uvést na hmotu v pohybu ani na náhodu. I trvá rozpor mezi nároky přírodovědy organizované Galileem a mezi biologií — Galilei problém nerozřešil. K tomu přistupuje obtíž, kterou nová doba přezírala: Galileovo učení o světovládě násilí nemá co říci o morálním řádu světovém, ačkoli každý ví, že spravedlnost jistojistě jest. Není-li však spravedlnosti ani ve hvězdách, ani v energiích, jaký smysl má naše přesvědčení, že morální řád vládne? Toto přesvědčení je pak jen subjektivním zdáním, projevem vloh lidských, »představou« člověka o světě podle vzoru Schopenhauova. Pantheismus a morální anarchismus jsou důsledkem. Jestliže však morální řád světu vládne — kde je rozhraní mezi hmotou a silou a mezi morálností?

f) Vesmír za hranicemi Galileových konstrukcí

Jestliže se filosofie Galileova neosvědčila, kde najít předpoklady pro filosofii vhodnější?

Jeden přírodovědec upozorňoval, že základní chemické látky živých bytostí mají podivný vztah k vesmíru: Jako by vlastnosti těchto chemických látek, rozšířených po celém vesmíru, byly předem uzpůsobeny pro život. Jsou to především uhlík, voda (vodík), kyslík, kysličník uhličitý. Voda na příklad má výjimečné vlastnosti mezi ostatními látkami: je nejhustší při 4° C a má mimořádně vysoké specifické teplo. Nebýt této výjimečné vlastnosti, zamrzaly by moře i řeky ode dna nahoru, to jest nikdy by nerozmrzly; kdyby voda měla specifické teplo železa, naše tělo by se ochlázvalo a zahřívalo jako železo, to jest zmrzli bychom při 0° C a spálili bychom se už při 40° C. Zdali se dá tato příbuznost mezi vesmírem a mezi živými bytostmi i přizpůsobenost vesmíru potřebám života dále rozvádět, nevím. Uvedu však jiný argument.

Po universitě jsem začal studovat zrak živých bytostí. O svém pozorování jsem uveřejnil (německy) knížku a několik odborných spisů. Ale ani fysika, ani fyziologie, ani filosofie mi tehdy nepomáhaly, protože byly pod vlivem konstruktivní metody, zvláště pod vlivem Lockovým. Dnešní vládnoucí názor, že zrak, gravitačnost a hmat se nahodile vyvinuly z potřeby živých bytostí, orientovat se v okolí, je jen důsledkem vyřízené filosofie Lockovy.

Odložil jsem to studium na stáří, teď však mám

jen sílu, schematicky předvést několik svých zásad, i tvrdím:

Zrak, gravitačnost a hmat jsou smysly jednotné, odchýlné od sluchu, čichu a chuti. Tři první smysly jsou elementární mohutností živých bytostí, takže je mají dříve než ústroje, příslušné ústroje smyslové, jež jsou jen následkem oné schopnosti. Základ těchto smyslů je reflektorický, což znamená, že pozorování věcí a jejich obrysů, rozpoznávání předmětů a ohmátávání jsou sekundární, vyšší činnosti, vlastní pouze lidem. Zrak je smyslem pro reflektorickou orientaci ve světě: Nevíme o tom, že se díváme, že sledujeme pohybující se předmět a že orientujeme oči, hlavu, celé tělo podle světla. Někteří zvířata, která se orientují skoro jen zrakem, postaví se na hlavu, jestliže je osvětlíme zespodu. Gravitačnost je pouze reflektorická, to jest nevíme o ní, ačkoli se podle ní orientujeme. Umíme se postavit zpříma; zakopneme-li, umíme reflektoricky zachytit znova rovnovážnou polohu, dovedeme udát svislý směr i při zavřených očích a rozeznáme »nahorě« a »dole« také, když se při plavání ponoříme pod vodu. Hmat, třetí orientační smysl živých bytostí, nezáleží snad jen na ohmátávání a na usuzování na něm založeném, nýbrž orientujeme se reflektoricky podle dotýkaného předmětu.

Pozoruj broučka zvaného »slunečko«. Leze nahoru po tvém vztyčeném prstu; obrať prst dolů a brouček se hned otočí a poleze zase nahoru, a otočí se mnohokrát, jestliže prst zvedneš a zase sklóníš. Slunečko se tu orientuje gravitačností a reflektoricky stoupá. Polož slunečko na kus papíru a počkej, až začne běžet;

zkus teď otáčet papírem, a slunečko poběží proti směru otáčení, neboť reflektoricky se řídí viděným prostorem. Polož slunečko na hřebet a bude malátně pohybovat nožičkami, až se mu podaří zachytit se nějakého předmětu; ihned se vzpruží a poběží po předmětu, neboť se umí orientovat podle hmatu.

Slunečko se bude řídit těmito smysly reflektoricky; když však se unaví ležením vzhůru, během dokola po papíru anebo pohybem nohou ve vzduchu, přeruší své pohyby a buďto uletí nebo se zastaví, protože má schopnost, ovšem slabou, ovládat smyslové reakce. Rostliny jednají stejně jako slunečko, ale jejich schopnost ovládat zrak, gravitačnost a hmat je mizivá. Pozoruj fazoli, zasazenou do země: Potmě vyrostla svisle vzhůru, řídící se gravitačností; je-li fazole osvětlena se strany, ohýbá se ve směru světla, neboť má zrak, třebaš nemá oči. Nechej růst fazoli a začne se otáčet kolem tyčky, které se dotýká, neboť má hmat, třebaš nemá hmatové orgány. Ovládnout však tyto způsoby orientace rostlina neumí.

Člověk jedná podobně jako fazole a jako slunečko, ale je svobodnější: Může stoupat po tmavém schodišti, může se však také zastavit; může tékat zrakem od předmětu k předmětu; může se dotýkat předmětů různých. Člověk tedy ovládá (do jisté míry) svůj orientační smysl, ale má jej stejně jako rostliny a zvířata.

Orientační smysl je vetkán do samé podstaty živých bytostí, a proto naše myšlení není nahodilou konstrukcí věcí, které se otiskují zvenci do myslí, nýbrž naše myšlení je už od počátku zrakové, gravitační, hmatové. Proto tyto tři schopnosti jsou předpokla-

dem myšlení. Zrak nás na příklad ovládá tak, že obrazy, sochy, písmo, básnické obraty jsou od počátku viděny. Důležité pojmy jako »svět« (svit), »věda« (od »viděti«), »svědomí«, »názor«, »přehled«, »idea« (věc v duchu viděná) a tak dále se vztahují k zraku. Gravitace je vepsána do podstaty myšlení rozlišováním věcí »nahore« a »dole«. Všechny národy uznávají, že »nahore« je vznešenost, jsou lidé nadřizení, bohové, nebe, a »dole« je člověk zneuctěný, dole je pád, propast, nízkost, peklo. Všichni rozeznávají makavost, neprostopnost, vzpírání. Neboť naše duše sama je upředena z orientačního smyslu (a z jiných věcí, vesměs spíše vitálních než stavěných z tělísek).

Činím závěr: Orientační smysl živých bytostí odpovídá základním projevům slunce, země, hvězd; odpovídá zařazení, gravitaci a »hmotě«. Je tedy základ života příbuzný hvězdám, takže když hledím na hvězdičku, jako by mě pozdravovala příbuzná bytost se slovy, kterými se pozdravovala panská zvěř v Knize džunglí: »Jsme jedné krve, ty a já.«

Mínění, že slunce a země chladne, je založeno na náhodnostní filosofii; pozorováno nebylo, neboť kontrolovat se dá jen země po dobu života na ní. Ale nic nesvědčí pro domněnku, že by dnešní organismy byly přizpůsobeny chladnější zemi než organismy na počátku života. Někteří učenci předpokládají, že slunce a země regulují teplotu (na příklad přílivem meteorů nebo radiem). Je to také jen výklad náhodnostní; jestliže však slunce a země vskutku regulují svoji teplotu, jsou příbuzné živým bytostem, neboť regulace je výsadou živých bytostí.

Galilei přetřhl spojení s antikou (pro niž život byl mírou věcí) a uvěřil v hmotu a v násilí jako ve světový princip. Následek byl úpadek zájmu o filosofii života: žádný velký filosof nové doby (Descartes, Hobbes, Locke, Hume, Kant) neměl porozumění pro živé bytosti. Ale život se umlčet nedá: Filosofové stavěli náhodnostní schemata, ale v praxi opustili astronomii, fysiku a chemii a studovali život: Descartes psal o Bohu a duši, Hobbes o vzniku státu, Locke o vychování a o vztahu církve k státu, Hume o zvyku (což je věcí života), Kant o náboženství a o mravnosti — a nikdo z nich nebyl přírodovědcem. Není tedy důsledné, zahrnout schemata mechanická a náhodnostní a vrátit se k antické víře, že celý svět, i hvězdy mají podíl na životě? Není učení nové doby, že hvězdná obloha je mrtvá, jen omylem, způsobeným Galileem?

Skončím vypravování o Galileovi vzpomínkou na smutnou událost. V době renesanční rozkvetla také anatomie. Anatomové zvali vzácné členy města, předložili jim mrtvolu a vykládali na ní stavbu vnitřností. Rembrandtův obraz Anatomie ukazuje tuto scénu, tehdy módní. Na stole leží mrtvola; vedle ní městská honorace pozorně poslouchá anatoma, který stojí na druhé straně a právě pítvá zápěstí mrtvolý. Opatřit si však mrtvolu pro pítvu bývalo těžké, protože od předhistorie až do té doby se věřilo v posvátnost lidského těla. Proto si někteří anatomové opatrovali mrtvolu oklikou: Vybrali si ve vězení mezi odsouzcenci vhodného člověka, ne tlustého ani hubeného, zaplatili zaň katovi, ten ho utopil (aby neporušil tělo pro pít-

vu) a mrtvolu poslal anatomovi k demonstraci. Zdá se, že si asi takovým způsobem opatřil mrtvolu nej-slavnější anatom té doby Vesalius, aby demonstroval pitvu před vznešeným posluchačstvem v Madridě. Ale kat snad neutopil mrtvolu dost; při pitvě se pro-budila a otevřela oči na posluchače. Pojala je hrůza a Vesalius byl odsouzen vykonat v žíněném rouše pout do Svaté země. Cestou zahynul.

I napadá mi: Když astronomové pitvají hvězdnou oblohu tisíci přístroji a vykládají nám podle Galílea, že hvězdná obloha je jen prach a popel — aby tak byl Galílei toto tělo, rozložené po celém vesmíru, ne-byl také dost utopil! Aby tak vesmír pozvedl hlavu, vytrřetil na nás oči a vzkřikl: »Lidi, co to se mnou děláte?!«

Do jaké Svaté země pak poputujeme v žíněném rouše, abychom prosili za odpuštění?

IDEA

Když jsem mnohokrát obracel učení nové doby, zvláště Descartovo a Lockovo o ideách, že prý to jsou »představy« nebo »obsahy vědomí«, a když jsem se marně namáhal rozumět této nauce, která je základem tak zvané vědecké psychologie i noetiky, řekl jsem si: »Napiši si sám dva obrázky ideje, vzpomínaje Platona.«

Zde je první:

Na břehu jezera stojí skupina bílých ptáků. Peří se jim svítí ve slunci a ptáci občas nadzdvihují křídla, jako by chtěli vzlétnout. Lidé o této kráse vědí; zdaleka se vyhýbají, aby ptáky nepoplašili, a dívají se s obdivem; jako by ptáci byli pozdravem z lepšího světa. Přichází majitel jezera a z úkrytu ukazuje hostům ptáky: jsou to moji ptáci; v rákosí mého jezera se narodili a zde u jezera se pasou. Mám se čím pochlubit? Hosté hledí a závidí.

Vtom ptáci opravdu zvedli křídla a letí vysoko, vysoko, daleko, daleko, letí do cizích krajů, až přileť k trůnu královny všech bílých ptáků. Usedli vedle ní, položili jí hlavu do klína a hledí na ni.

Královna se na ptáky směje a hladí je:

»Vítám vás, moje milé ideje, mám radost, že vás, své děti, znova vidím. Stýskalo se vám na zemi? Mně

se po vás také stýskalo, ale vždyť na zemi obstojíte; co by si lidé na zemi počali bez vás?»

A druhý:

Známý loupežník, pocházející z rodiny loupežnické, jde na výpravu a skolí každého, kdo se mu postaví do cesty. Náhle mu z ničeho nic napadne, že loupež je hanba a že by se měl oddat slušné práci. Ostatně, snad mu ta myšlenka nepřišla, ale měla přijít. To byla idea.

Rejstřík osob

- Alexander Veliký (356—323 Caesar, Gaius Julius (100 před Kristem) 46 až 44 před Kristem) 20, 63, 68, 69
 Archilochos z Paru (polovice VII. století před Kristem) 14
 Aristoteles (384 nebo 383 až 322 před Kristem) 37 až 44, 49, 52—54, 65, 69, 70, 75, 76, 78, 86, 88
 Augustin, Svatý (354—430) 11, 47, 52, 67, 69, 81
 Augustus Octavianus (63 před Kristem až 14 po Kristu) 20, 69
 Boethius, Anicius Manlius Severinus (480—524) 7, 75
 Bruno, Giordano (1548 až 1600) 48, 49, 69, 70
 Březina, Otokar (1868 až 1929) 64
 Buddha Gautamah (563 až 483 před Kristem) 58
 Buffon, Georges Louis Leclerc (1707—1788) 88
 Buonarroti, Michelangelo (1475—1564) 69, 70
 Burckhardt, Jacob (1818 až 1897) 68
 Čech, Svatopluk (1846 až 1908) 64
 Čechov, Anton Pavlovič (1860 až 1904) 26
 Dante, Alighieri (1265 až 1321) 12
 Darwin, Charles (1809 až 1882) 21
 Descartes, René (1596 až 1650) 13, 66, 73, 77, 82 až 85, 87, 88, 93, 95
 Dostojevskij, Fedor Michajlovič (1821—1881) 63, 85
 Driesch, Hans (1867—1941) 31, 32, 43
 Feuerbach, Ludwig Andreas (1804—1872) 14, 60
 Fichte, Johann Gottlieb (1762 až 1814) 14
 Flaubert, Gustav (1821 až 1880) 85
 Förstrová-Nietzschová, Elisabeth (1846—1935) 21